

РОЗВИТОК МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ (60-70-ті рр. ХХ ст.)

У статті зроблений аналіз особливостей процесу розвитку музично-педагогічної думки в Україні у науково-методичній спадщині та творчій діяльності українських педагогів-музикантів (60-70-ті рр. ХХ ст.).

Ключові слова: музично-педагогічна думка, музично-естетичне виховання, українські педагоги-музиканти, культурні діячі, періодичні видання.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічна, політична, духовна кризи життя суспільства підсилюють необхідність розв'язання проблеми формування нової генерації освічених, духовно розвинених та патріотично вихованих громадян України шляхом пошуку нових форм, оновлення змісту як загальної, так і музичної освіти та музично-естетичного виховання. Процес розвитку музично-естетичного виховання в Україні сьогодні неможливо усвідомити без наукового аналізу та узагальнення попередніх наукових розвідок, без глибокого вивчення та критичного осмислення надбань, що були створені корифеями вітчизняної педагогіки. Аналіз досягнень теорії і практики минулого дозволяє виділити прогресивні ідеї з метою їх потенційного використання в практиці сучасного музично-освітнього процесу.

Важливим етапом на шляху розвитку вітчизняної музично-педагогічної думки, що відзначений удосконаленням теоретичних та практичних засад національної музичної освіти в Україні, виникненням оригінальних ідей щодо музично-естетичного виховання дітей та молоді є друга половина ХХ століття, зокрема 60-70-ті роки. Саме в цей період пошуки ефективних підходів щодо музично-естетичного виховання ґрунтувались на синтезі новітніх ідей з досягненнями музично-педагогічної думки.

Аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі. Проблема розвитку музично-педагогічної думки в Україні була предметом наукової уваги ряду дослідників.

Різні напрямки історії розвитку музично-педагогічної думки та музичної освіти досліджувалися вченими в ХХ – на початку ХХІ століття (Ж. Аністратенко-Хурсіна, О. Овчарук, А. Ольховський, Л. Гнатюк, С. Горбенко, М. Гордійчук, І. Грінчук, О. Михайличенко, О. Ростовський, Д. Чижевський, В. Шульгина). В основному їхні дослідження стосуються організації музичної освіти в попередні історичні періоди. Так, аналіз науково-педагогічної літератури, історичних джерел дозволив констатувати, що першу третину ХХ століття в аспекті розвитку музично-педагогічної думки та освіти вивчали І. Ларіна (спадщина вітчизняних музикантів і педагогів), Л. Мазепа (музична освіта у Львові), Л. Проців (стан музично-педагогічної думки в музичній періодиці), Т. Танько (розвиток музично-педагогічної освіти в східному регіоні), М. Черепанін (розвиток музичної культури та освіти Галичини).

Натомість особливості процесу розвитку музично-педагогічної думки в Україні в 60-х – 70-х рр. ХХ століття висвітлені недостатньо.

Мета статті – аналіз особливостей процесу розвитку музично-педагогічної думки в Україні у науково-методичній спадщині та творчій діяльності українських педагогів-музикантів (60-70-ті рр. ХХ ст.).

Виклад основного матеріалу дослідження. "Музично-педагогічна думка" як поняття вбирає в себе погляди, узагальнення, висновки педагогів-музикантів стосовно проблем теорії, методики навчання музики та музичного виховання. Музично-педагогічна думка в Україні розвивалась у контексті культурно-історичного розвитку, історії та теорії загальної педагогіки, переплітаючись з нею в спільному русі та відрізняючись окремими специфічними процесами, притаманними педагогічній науці або музично-педагогічній освіті. Цілісний процес розвитку музично-педагогічної думки в Україні, його особливості доцільно розглядати крізь призму педагогічної, музично-освітньої та просвітницької діяльності українських педагогів, культурних діячів, музикантів зазначеного періоду.

Шістдесяті роки у розвитку народної освіти характеризувалися активною роботою працівників органів і установ освіти, колективів учителів для здійснення в країні загальної, обов'язкової, семирічної, восьмирічної освіти. Значно була зміцнена матеріальна база, створені сприятливі умови для підвищення наукового рівня загальної освіченості, підготовки школярів до практичної діяльності. Був розроблений новий типовий навчальний план, навчальні програми, які правильно поєднали загальноосвітню і політехнічну підготовку учнів. Протягом цього періоду були підготовлені умови для повного переходу до загальної середньої освіти молоді.

Відкривалися вищі та середні навчальні заклади, відновлювали роботу українські школи. Активно організовувались професійні мистецькі установи (театри, філармонії, будинки народної творчості, заклади музично-театральної освіти). Набула широкого розвитку концертна діяльність самодіяльних художніх колективів.

Українська культура ХХ століття – складний і суперечливий час, це свідчення незламного духу народу, який постійно тяжів до збереження власної мови, історичної пам'яті, мистецьких надбань минулих часів. Бурхливе століття відбилося на формах, змісті та ідейному розвитку української культури. Незважаючи на загрозу репресій проти діячів культури, митці створювали нові літературні, живописні, музичні твори, які збагачували українську національну культуру.

Початок 60-х рр. в Україні були часом поступового національно-культурного пробудження. Могутній імпульс цьому процесу надав ХХ з'їзд КПРС та офіційне засудження "культу особи" Сталіна. Затиснута, зарегламентована і тероризована творча інтелігенція сприйняла критику "культу особи" як ковток свіжого повітря. Непослідовна і відносна лібералізація літературно-мистецького життя була зустрінутою нею з ентузіазмом. На невеликі поступки тоталітарної держави творча молодь відгукнулася феноменом шістдесятництва – вчені, письменники, художники, які відзначалися непримиренністю до ідеологічного диктату, повагою до особистості, прихильністю до національних культурних цінностей, ідеалів свободи. Творчість цього покоління визначила шляхи всього подальшого розвитку української культури. Феномен шістдесятництва найбільш виразно і гучно проявився в літературно-мистецькому житті [1, с.212].

Музичне мистецтво України в цей період характеризується творчістю таких композиторів, як К. Данькевич, Д. Клебанов, А. Філіпенко, Г. Жуковський, А. Свечников, М. Вериківський, В. Гомоляко, М. Колесса, Г. Майборода, П. Майборода, А. Кос-Анатольський, Ю. Мейтус, А. Штогаренко, Б. Лятошинський, М. Скорульський та ін.

Таким чином, 60-ті роки ХХ ст. виявилися насиченими культурно-історичними подіями. Це безпосередньо відбилося на розвитку загально-педагогічної та музично-педагогічної думки.

В.Ф. Черкасов в своєму дисертаційному дослідженні [5] зазначає, що пріоритети у формуванні музично-педагогічної думки в Україні, починаючи з другої половини ХХ ст. (60-ті рр.) належали співробітникам лабораторії естетичного виховання НДІ педагогіки України, яку очолювала в ті часи Т. Цвелих. Основними напрямками дослідницької діяльності лабораторії естетичного виховання були: вивчення взаємозв'язку музично-естетичного та морального виховання, розробка проблеми змісту й методів музично-естетичного виховання школярів, методична забезпеченість навчально-виховного процесу на музично-педагогічних факультетах.

Підліно в цей період працювали співробітники лабораторії О. Раввінов та Л. Хлебникова, які були авторами численних публікацій, підручників та методичних посібників. Дослідження, виконані цими науковцями, стали основою багатьох наукових розвідок, базою для подальшого вивчення і розробки методологічних основ теорії та практики музично-естетичного виховання молоді, істотно вплинули на формування музично-педагогічної думки та розвиток музично-педагогічної освіти України. На їхніх засадах розробляли концепцію вокально-хорового виховання, створювали нові програми, на яких виховувалося нове покоління молоді.

Розвиток музично-педагогічної думки в Україні в цей період відзначився активізацією роботи методичних центрів, зокрема республіканського методичного центру художнього виховання дітей, організованого ще у 1956 р. Його працівники надавали конкретну допомогу вчителям, відділам народної освіти республіки у проведенні конкурсів художньої самодіяльності.

З метою підвищення кваліфікації педагогів, що працювали у сфері дитячої художньої самодіяльності, кожного року проводилися республіканські семінари для керівників гуртків і студій, видавалися методичні листи, програми для гуртків художньої самодіяльності, методичні посібники, підручники і методичні репертуарні збірки.

Значний розвиток в зазначений період отримало музичне виховання й освіта дітей. З 1963 р. були введені уроки музики і співів з I по VIII клас включно. Певний внесок у розвиток музично-педагогічної думки зробили Л. Височинська та В. Уманець. Вони опублікували навчальні посібники "Музика і спів" для 1-7 класів. Методично досконаліми на той час були посібники "Методика навчання співів у 1-4 класах" та "Методика навчання співів у 5-8 класах" (автори О. Пастушенко та Р. Скалецький). Це були перші підручники, які вчителі та студенти використовували для проведення уроків.

Успіх у справі музичного виховання учнів немалою мірою залежав також від того, чи обізнані були вчителі і піонервожати зі специфікою організації роботи з музики, з особливостями добору пісенного репертуару для шкільних хорів, формування в дітей музичних уявлень, вироблення в них співацьких умінь і навичок. Враховуючи це, ряд педагогів-музикантів на основі досвіду шкіл, в яких було добре поставлено художню самодіяльність учнів, видавали методичну літературу, в якій містилися поради щодо організації позакласної музично-виховної роботи з учнями, пропонували конкретний музичний матеріал, що міг бути використаний для підготовки виступів дітей на шкільних традиційних святах, під час конкурсів на краще виконання пісень і танців та ін.

Велике значення для правильного спрямування і піднесення методичного рівня позакласної музично-виховної роботи, музично-естетичного виховання учнів в цілому мали підручники та методичні посібники, що видавалися в ті роки.

В Україні вперше в Радянському Союзі був підготовлений підручник "Сольфеджіо" для початкових класів загальноосвітньої школи, видані праці з методики музичного виховання – "Масова хорова робота в школі", "Про виправлення деяких недоліків звуковисотного інтонування в учнів I класу

початкової школи", "Основні питання методики навчання співів у початкових класах (автор О.Г. Раввінов), "Свято пісні в початкових класах" (автор О.П. Шиденко), "Засоби активізації учнів на уроках співів у початкових класах" (автор С.Я. Брандель), "Як навчити першокласників нотної грамоти (автор Є.І.Деркач), підручники зі співів для школи, численні статті у журналах і газетах з питань художньої самодіяльності. Проблема вивчення української класичної музики на уроках співів у середніх школах стала предметом дослідження Л. Кузнецової, яка стала автором навчального посібника "Українська класична музика в школі".

На той час одним із авторів численних публікацій статей та книг з проблем музично-естетичного виховання школярів була Людмила Олександрівна Хлебникова. Так, у книзі "Позакласна робота з музики та співів у школі" [3] висвітлюються різні форми позакласної музично-хорової роботи з учнями. Велика увага приділяється питанням масової роботи: проведенню музичних вечорів, конкурсів, свят пісні, оглядів художньої самодіяльності. Автор розповідає про музично-хорову роботу в гуртках і колективах, вокальних та інструментальних ансамблях, оркестрах, гуртках і товариствах любителів музики. В книзі подається тематика музичних вечорів, примірні програми свят пісні, конкурсів тощо.

В книзі "Музичне виховання жовтенят" [2] Л.О. Хлебникова на основі досвіду музичного виховання дітей молодшого шкільного віку подає методичні поради щодо формування у жовтенят співацьких умінь і навичок, висвітлює окремі форми музичної роботи з учнями 1-3 класів (хоровий і сольний спів, музичні свята врожаю, Новорічної ялинки, проведів букваря, інсценіровка пісень, танці під спів, конкурси, музичні ігри тощо).

В цей період була видана книга Л.О. Хлебникової "Хорова художня самодіяльність у школі як засіб естетичного виховання учнів" [4]. Автор, торкаючись таких питань як: історія розвитку музичного виховання і хорової художньої самодіяльності учнів, внесок українських композиторів у методику музичного виховання дітей, зміст, форми і методи роботи з хоровою самодіяльністю в школі, показала, як саме і якими шляхами хорова художня самодіяльність впливає на музично-естетичне виховання та естетичний розвиток людини в цілому.

Розвиток музично-педагогічної думки в Україні в 60-х роках ХХ ст. був пов'язаний з активізацією діяльності Міністерства просвіти, партійних організацій, учительських колективів, товариств. Так, на початку 1964 року Колегія Міністерства просвіти УРСР розробила заходи щодо подальшого покращення естетичного виховання учнів шкіл України. Партійні організації, вчительські колективи покращили роботу з естетичного виховання учнів. Серед учителів цього періоду велика кількість ентузіастів, що демонстрували істинні зразки естетичного виховання школярів. Вчителі початкових класів все більше практикували екскурсії в природу, походи в філармонії, театри тощо, проводили індивідуальну роботу з учнями.

Велику корисну роботу в галузі розвитку дитячого хорового руху проводило в ті часи музично-хорове товариство УРСР (МХТ). Ним були організовані музичні класи, студії на базі загальноосвітніх шкіл, а також музично-хорові школи, які славилися гарними хоровими колективами.

Велику роль у художньому вихованні дітей в цей період відігравали музичні лекторії, створені у багатьох містах України. У Києві такі спеціальні лекторії для школярів працювали при Колонному залі ім. М.Лисенка та при консерваторії ім. П.Чайковського. Студенти старших курсів історико-теоретичного факультету проводили значну роботу серед київських учнів; читали лекції про те, як слухати й розуміти музику, про творчість українських, російських, західноєвропейських композиторів-класиків та наших сучасників. Лекції супроводжувалися музичними ілюстраціями.

З метою підвищення рівня музичного виховання молоді в середніх школах у 60-ті роки ХХ ст. в Україні відкриваються музично-педагогічні факультети, де на новому науково-методичному рівні, з використанням новітніх досягнень у теорії психології, педагогіки, музичної творчості відроджуються концепції синкретичної підготовки фахівця.

Таким чином, питання музично-естетичного виховання учнів, організації художньої самодіяльності в школі продовжували хвилювати широкі кола громадськості, тому зазначений період позначився проведенням значної кількості мистецьких заходів, публікацією численних статей, книг з цієї проблеми.

Особливості розвитку музично-педагогічної думки в Україні у 70-ті роки обумовлені культурно-історичними чинниками, загальними тенденціями, характерними для системи освіти даного періоду. Кінець 60-х – 70-ті роки в Україні можна характеризувати як період "застою" з наростанням негативних тенденцій та явищ у суспільно-культурному розвитку республіки. В ці роки починає утверджуватися зневажливе, нігілістичне ставлення до мови, історії, літератури, мистецтва, що виявилось, зокрема, у звуженні сфери функціонування рідної мови, у забороні деяких художніх творів, пов'язаних зі сторінками боротьби за національну гідність, переслідуванні діячів культури. Після 1972 р. багато представників української культури опинилися за ґратами або в еміграції.

Офіційно впроваджуваний курс на "злиття націй" фактично перетворився на русифікацію освіти, преси, книговидавничої справи, театру.

У другій половині 60-х – 70-х роках в Україні продовжувався розвиток і вдосконалення системи народної освіти. Запроваджено восьмирічне загальне навчання (всеобуч), на його основі здійснено перехід до загальної народної освіти.

У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів "Про подальше покращення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці" від 22 грудня 1977 року вказувалося, що школа

зобов'язана допомогти учням оволодіти глибокими знаннями основ наук і трудовими навичками. Постанова підкреслювала важливість єдності навчання і виховання, тісного взаємозв'язку розумового, трудового і морального, естетичного виховання, а також поєднання навчання з участю у виробничій праці. Особлива увага приділяється питанням змісту і методам навчання, удосконаленню навчально-виховного процесу, позакласної і позашкільної роботи, яка повинна враховувати інтереси і бажання школярів, запроваджуються принципи оптимізації навчально-виховного процесу та проблемного навчання.

Молоді вчені України на якісно новому рівні вивчали стан музично-естетичного виховання дітей на уроках та в позаурочний час, визначали шляхи покращення професійної підготовки майбутніх учителів музики і співів на музично-педагогічних факультетах вищих навчальних закладів України [5].

Перше фахове видання (11 випусків збірників статей під назвою "Музика в школі") почало виходити у видавництві "Музична Україна" за ініціативою провідних українських учених (1972-1987 рр.). На сторінках цього видання висвітлювалися питання теорії, методики і практики музично-естетичного виховання в школі, а також проблеми підготовки вчителів музики і співів у педагогічних інститутах України.

В 70-ті роки науковці та вчителі-практики розробляли методичні рекомендації щодо планування і проведення уроків. Так, в 1974 році Л. Хлебникова опублікувала "Методику викладання музики в 7 класі", де розкрила зміст й особливості вокально-хорової роботи, вивчення музичної грамоти, слухання музики.

У березні 1972 р. Секретаріатом ВЦРПС, Секретаріатом ЦК ВЛКСМ, Колегією Міністерств освіти та культури СРСР, Секретаріатом правління Спілки композиторів СРСР "з метою подальшого удосконалення змісту й системи масового музично-естетичного виховання підростаючого покоління, залучення творчих спілок та організацій до активної участі в роботі з дітьми" була прийнята постанова про організацію Всесоюзного тижня музики.

В рамках цього заходу були проведені дитячі хорові фестивалі, організовувались свята піонерської та комсомольської пісні. Одночасно Міністерством культури УРСР, Спілкою композиторів та Музичним товариством практикувалися такі форми концертно-хорового виконавства, як республіканські конкурси на крашу патріотичну пісню. Ці заходи сприяли зміцненню контактів між творчими спілками та дитячими художніми колективами, збагачували їх репертуар новими творами.

Висновки. Отже, особливості розвитку музично-педагогічної думки в Україні в 60-х – 70-х рр. ХХ ст. визначалися культурно-історичними та освітніми чинниками, історією та теорією загальної педагогіки, педагогічною, музично-освітньою та просвітницькою діяльністю українських педагогів, культурних діячів, музикантів зазначеного періоду. Культуротворча діяльність педагогів, музичних діячів мала великий вплив на культурно-освітні процеси, на розвиток музично-педагогічної думки, професіоналізацію освіти, підняття загальнокультурного рівня та особистісного становлення кожної людини. І навпаки, розвиток музично-педагогічної думки і музичної освіти сприяв ефективності культуротворення. Розвиток музично-педагогічної ідеї не суперечив загальному культурному поступу суспільства. Навпаки, в період особливо складних колізій у педагогіці музично-педагогічна думка на філософсько-естетичному рівні підтримувала гідні національні позиції.

Використані джерела

1. Литвин В.М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1956-1965) / В.М. Литвин. – К.: Видавничий дім "Лі-Терра", 2004. – 272 с.
2. Хлебникова Л.О. Музичне виховання жовтентя / Л.О. Хлебникова. – К.: Радянська школа, 1965. – 116 с.
3. Хлебникова Л.О. Позакласна робота з музики та співів у школі / Л.О. Хлебникова. – К.: Радянська школа, 1961. – 90 с.
4. Хлебникова Л.О. Хорова художня самодіяльність у школі як засіб естетичного виховання учнів / Л.О. Хлебникова. – Київ: Радянська школа, 1964. – 82 с.
5. Черкасов В.Ф. Розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.01 / В.Ф. Черкасов. – Київ, 2009. – 465 с.

Doroshenko T.

THE DEVELOPMENT OF MUSICAL AND PEDAGOGICAL THOUGHT IN UKRAINE (60-70 YEARS OF THE XX CENTURY)

The article analyses the process of the development of musical and pedagogical peculiarities in Ukraine in scientific and methodological heritage and creative activities of music educators in Ukraine (60-70 years of the XX century).

Key words: *musical and pedagogical thought, musical and aesthetic upbringing, Ukrainian educators, cultural figures, periodicals.*

Стаття надійшла до редакції 02.11.2014